संस्कृतम् (सम्प्रेषणात्मकम्, कोड-सङ्ख्या - 119)

आदर्श-प्रश्नपत्रम्

कक्षा - दशमी (2026-27)

अवधिः - होरात्रयम् **अङ्कयोजना उत्तरसङ्केताश्च** **पूर्णाङ्काः - 80**

अवधातव्यम् - 1. अङ्कयोजनायां प्रदत्तानि उत्तराणि निदर्शात्मकानि सन्ति। प्रदत्तानि उत्तराणि अतिरिच्यापि सन्दर्भानुसारम् अन्यानि उत्तराणि भवितुम् अर्हन्ति। 2. **आन्तरिकविकल्पात्मकेषु प्रश्नेषु यद्यपि स्पष्टतया निर्देशः दत्तः अस्ति यत् केवलं प्रश्नद्वयम् अथवा प्रश्नत्रयम् इत्यादिकम् उत्तरं दातव्यं तथापि यदि छात्रः अतिरिक्त-प्रश्नानाम् उत्तराणि लिखति तर्हि छात्रहिताय निर्णयः कर्त्तव्यः।** यथा चित्रवर्णने पञ्चवाक्यानां लेखनम् अभीष्टं परं छात्रः यदि सप्तवाक्यानि लिखति तर्हि तत्र केवलं प्रथम-पञ्चवाक्यानां न अपितु यानि वाक्यानि उत्तमानि सन्ति तेषां मूल्याङ्कनं करणीयम्। **(अयं नियमः नवम्यां कक्षायाम् अपि पालनीयः।)** 3. गद्यांशे श्लोके नाट्यांशे वा पृष्टाः प्रश्नाः अवबोधात्मकाः सन्ति। अतः विद्यार्थिनः एतेषु प्रदत्तशब्दानां स्थाने समभाव-पर्यायवाचि-शब्दानां प्रयोगं कर्तुं शक्नुवन्ति। तदर्थम् अङ्काः देयाः। यदि विद्यार्थिनः उत्तरलेखन-समये समुचितानां विभक्तीनां वचनानां च प्रयोगं न कुर्वन्ति तर्हि अंशतः अङ्काः कर्तनीयाः न तु पूर्णाङ्काः। 4. त्रुटिपूर्णवर्तन्यै व्याकरणात्मक-प्रयोगाय च अनुपाततः अङ्काः कर्तनीयाः न तु सम्पूर्णाङ्काः। 5. आंशिक-दृष्ट्या समुचितेभ्यः उत्तरेभ्यः अपि अङ्काः देयाः। 6. रचनात्मक-कार्ये वाक्यरचना प्रमुखा न तु वाक्यसौन्दर्य-तत्त्वम्। अतः आंशिकवाक्यशुद्धये अपि अङ्काः देयाः।		
	'क' भागः **अपठितावबोधनम्** **(10 अङ्काः)**	
1.	**गद्यांशः** **अ. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) लाभालाभयोः (ii) साहसिनः (iii) श्रीः **आ. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) अधुना आवश्यकता अस्ति यद् देशस्य भाविनः नागरिकाः छात्राः साहसिनः कर्त्तव्यनिष्ठाश्च भवेयुः।	2×1=2 2×2=4

	(ii) साहसिनः विद्यार्थिनः सदैव कर्मयोगिनः भूत्वा सम्यक्पदम् अलङ्कुर्वन्ति। (iii) श्रमस्य साहसस्य च योग्यः फलितांशः प्राप्यते। इ. अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। **श्रमसाहसयोः महत्त्वम् अथवा अन्यत् किमपि उचितं शीर्षकम्।** छात्रस्य उत्तरं दृष्ट्वा छात्रहिताय समुचितं मूल्याङ्कनं करणीयम्। ई. यथानिर्देशम् उत्तरत - (i) (ख) जनाः (ii) (घ) अनुसरन्ति (iii) (ग) साहसिनः	1 3×1=3
	भागः 'ख' **रचनात्मकं कार्यम्**	
2.	**भवान् सुरेशः! संस्कृतसम्भाषणशिविरविषये स्वमित्रं प्रति लिखितं परं मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दैः पूरयित्वा पत्रं पुनः लिखत।** रोहिणी सेक्टर 9, **(i) दिल्लीतः** तिथिः ___________ प्रिय मित्र राकेश ! सस्नेहं **(ii) नमस्ते** अत्र सर्वगतं कुशलम्। मन्ये भवान् अपि **<u>(iii) कुशली</u>** स्यात्। गतसप्ताहे अस्माकं विद्यालये संस्कृतसम्भाषणशिबिरम् **(iv) आयोजितम्** आसीत्। दश दिनानि यावत् वयं संस्कृतेन सम्भाषणस्य **(v) अभ्यासं** कृतवन्तः। एकस्याः लघुनाटिकायाः मञ्चनं **(vi) वयम्** अकुर्म। अहं तु विदूषकस्य **(vii) अभिनयं** कृतवान्। सर्वे जनाः हसित्वा वारं वारं करतलध्वनिम् अकुर्वन्। अहं तु इदानीं सर्वदा संस्कृतेन एव वदामि। मम शिक्षकः अपि **(viii) मयि** स्निह्यति। त्वम् अपि प्रयत्नं कुरु। नूनं यशस्वी भविष्यसि। पितरौ **(ix) प्रति** मम प्रणामाञ्जलिं निवेदयतु। तव **(x) अभिन्नहृदयः ,** सुरेशः	10×½=5
3. अ	चित्रवर्णनम् अत्र छात्रेभ्यः संक्षिप्तवाक्यरचना अपेक्षिता वर्तते। केवलं वाक्यशुद्धिः द्रष्टव्या। **अस्य प्रश्नस्य प्रमुखम् उद्देश्यं वाक्यरचना अस्ति।** वाक्यं दीर्घम् अस्ति अथवा लघु इति महत्त्वपूर्णं नास्ति। प्रतिवाक्यम् अर्धः अङ्कः भावस्य कृते अर्धः अङ्कः च व्याकरणदृष्ट्या शुद्धतानिमित्तं निर्धारितः अस्ति। मञ्जूषायां प्रदत्ताः शब्दाः सहायतार्थं सन्ति। छात्रः तेषां वाक्येषु प्रयोगं कुर्यादेव इति	5×1=5

	अनिवार्यं नास्ति। छात्रः स्वमेधया अपि वाक्यानि निर्मातुं शक्नोति। मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्यते। **अथवा**	
आ	**अनुच्छेदलेखनम्** अयं विकल्पः सर्वेभ्यः अस्ति। छात्राः मञ्जूषायां प्रदत्तानां शब्दानां विभक्तिं परिवर्तनं कृत्वा अपि वाक्यनिर्माणं कर्तुं शक्नुवन्ति। अतः अङ्काः देयाः। अस्य मूल्याङ्कनाय अन्ये नियमाः चित्रवर्णनस्य अनुगुणं पालनीयाः।	
4. अ	**संवादपूर्तिः** एकदा कोऽपि अहङ्कारी विद्वान् नागरिकः नौकया नदीपारं गच्छति स्म। सः आकाशं पश्यति, नाविकं च पृच्छति – **नागरिकः** - भो नाविक! नक्षत्रविद्यां जानासि किम् ? **नाविकः** - **(i) अहं न जानामि महोदय! परम् अहं प्रतिदिनं तारकाणि दृष्ट्वा नमामि।** **नागरिकः** - (हसन्) भो मूर्ख! तव जीवनस्य चतुर्थांशः नष्टः। त्वं गणितं पठितवान् किम्? **नाविकः** - **(ii) महोदय! अहं केवलं गणनाम् एव जानामि, न तु सम्पूर्णं गणितम्।** **नागरिकः** - एवं वा? तर्हि तव जीवनस्य अर्धं व्यर्थं जातम्। (वृक्षपङ्क्तीः दृष्ट्वा) किं त्वं वृक्षविज्ञानं जानासि ? **नाविकः** - **(iii) अहं कथं वृक्षविज्ञानं जानीयाम्? अहं तु नौकां चालयित्वा स्वोदरं पूरयामि।** **नागरिकः** - हा हन्त! तव जीवनस्य त्रिचतुर्थांशः भागः व्यर्थं गतः । **नाविकः** – **(iv) पश्यतु पश्यतु, प्रबलः वायुप्रकोपः उत्पन्नः। अहं तु जले कूर्दित्वा तरामि।** **नागरिकः** - भोः! एषा नौका तु दोलायते। अत्र जलमपि प्रविशति। किं करोमि? अहं तु तरणं न जानामि। **नाविकः** - **(v) तरणं न जानाति भवान् ? तर्हि नूनं भवतः तु सम्पूर्णमेव जीवनमेव नष्टम्।** **अथवा**	5×1=5
आ	**कथापूर्तिः** एकदा केचन शिष्याः (i) **भिक्षाटनं** कुर्वन्ति स्म। तदैव एकः गजः महता वेगेन तस्मिन् (ii) **मार्गे** आगच्छत्। गजस्य उपरि उपविष्टः (iii) **हस्तिपकः** उच्चस्वरेण पुनः पुनः घोषयति स्म - अपसरन्तु, अपसरन्तु इति। सर्वे (iv) **शिष्याः** धावितवन्तः। यथा सर्वेषु वस्तुषु (v) **ईश्वरः** अस्ति तथा गजे अपि अस्ति इति विचिन्त्य एकः शिष्यः तत्रैव (vi) **स्थितवान्**। तावति काले गजः तं स्वशुण्डेन गृहीत्वा दूरे क्षिप्तवान्। शिष्याः मूर्च्छितं तं गुरुकुलम् अनयन्। (vii) **लब्धसंज्ञं** तं गुरुः अपृच्छत् - "वत्स! त्वम् एवं किमर्थम् अकरोः इति।" शिष्यः (viii) **अवदत्** - "गुरुवर्य! भवद्भिः एव शिक्षितम् यत् ईश्वरः सर्वेषु अस्ति, अतः अहं गजे अपि (ix) **ईश्वरं** मत्वा तत्र अतिष्ठम्	10×½=5

	इति।" गुरुः उक्तवान् - "वत्स! यथा गजे तथैव हस्तिपके अपि ईश्वरः इति त्वया **(x) कथं** न चिन्तितम् इति।"	
	भागः 'ग' **अनुप्रयुक्तव्याकरणम्**	
5. अ	**सन्धिः सन्धिच्छेदश्च** (i) सञ्चयात् (ii) सुगन्धिश्च (iii) लोके + अस्मिन् (iv) पर्जन्यः + तत् **अथवा**	4×1=4
आ	**सन्धिः सन्धिच्छेदश्च** (i) च + एव (ii) अग्निरिव (iii) सः + विवेकः (iv) काकादन्यः	
6.	**समस्तपदं विग्रहः च** (i) (ग) उचितम् अनतिक्रम्य (ii) (क) चक्षुषः दानम् (iii) (ख) अनासक्ता (iv) (घ) व्यासनारदौ	4×1=4
7.	**प्रत्ययाः** (i) (ख) प्रधान + टाप् (ii) (घ) चक्षुष्मन्तः (iii) (क) दानशीलताम् (iv) (ग) दृश् + अनीयर्	4×1=4
8. अ	**वाच्यम्** **राकेशः** - प्रातः काले **(i) भवान्** किं करोति? **राघवः** – प्रातःकाले मया पाठः स्मर्यते। **राकेशः** - किं भवान् भ्रमणाय न गच्छति?	3×1=3

	राघवः – अहम् अस्वस्थः अस्मि, अतः **(ii) मया** भ्रमणाय न गम्यते। **राकेशः** - किं भवान् नित्यं व्यायामम् अपि करोति ? **राघवः** - आम् ! मया नित्यं व्यायामः **(iii) क्रियते** । **अथवा** (i) अहं तुभ्यं गदां शक्तिं च **ददामि**। (ii) **अहं** शीतले जले तिष्ठामि। (iii) अहम् **आचार्यं** पृच्छामि।	
आ		
9.	**समयः** (i) सार्ध-द्वादशवादने (ii) पादोन-नववादनपर्यन्तम् (iii) सपाद-पञ्चवादने	3×1=3
10.	**अव्ययपदानि** (i) यत् (ii) इव (iii) इति (iv) च	4×1=4
11.	**अशुद्धिसंशोधनम्** (i) (क) दुर्निग्रहम् (ii) (घ) यच्छति (iii) (ग) वाञ्छसि	3×1=3
	भागः 'घ' **पठितावबोधनम्**	
12.	**अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत -** **I. एकपदेन उत्तरत -** **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) प्रच्छन्नभाग्यः (ii) स्वगृहम् (iii) उद्दण्डः **II. पूर्णवाक्येन उत्तरत -** **(केवलं प्रश्नद्वयम्)** (i) समुपजातविवेकः प्रच्छन्नभाग्यः स्वगृहं प्रतिनिवृत्तः। (ii) अथ व्रजन्तौ तौ मार्गे क्रीडतः बालकान् दृष्ट्वा अवदताम् - यदि कश्चित् गर्ते	5 2×½=1 2×1=2

	पतेत् तर्हि स विकलाङ्गो भूत्वा चिरं क्लेशम् अनुभवेत्। (iii) प्रतिहतान्तःकरणः प्रच्छन्नभाग्यः अचिन्तयत् - 'किम् इदं वचनं विशेषेण माम् एव लक्ष्यीकरोति? अहो! कुमार्गम् आश्रितस्य मम कीदृशी इयं क्लेशपरम्परा। गुरूपदेशेन इव अनेन बालचचसा मम चक्षुषी समुन्मीलिते। III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (i) त्यज्यामि (ii) दुष्टबुद्धिः अथवा (आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (i) सद्वचनानि (ii) बालकः	2×1=2
13.	पद्ये पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत - I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) कामक्रोधोद्भवम् (ii) शरीरविमोक्षणात् (iii) विद्वांसः II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) यः शरीरविमोक्षणात् प्राक् कामक्रोधोद्भवं वेगम् सोढुं शक्नोति सः सुखी नरः भवति। (ii) अन्येषां वदने ये तु ते चक्षुर्नामनी मते। (iii) विद्वांस एव लोकेऽस्मिन् चक्षुष्मन्तः प्रकीर्तिताः। III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (i) शक्नोति (ii) विद्वांसः अथवा (आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (i) सुखी (ii) वदने	5 2×½=1 2×1=2 2×1=2
14.	अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत - I. एकपदेन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्) (i) सूर्यस्य (ii) मञ्चे (iii) अरुणाचलप्रदेशम् II. पूर्णवाक्येन उत्तरत - (केवलं प्रश्नद्वयम्)	5 2×½=1 2×1=2

	(i) पर्यटनाधिकारी प्रसीदति यतः छात्राः अस्य अरुणाचलप्रदेशस्य विषये ज्ञातुम् अति उत्सुकाः सन्ति। (ii) पर्यटनाधिकारी प्रश्नोत्तरमाध्यमेन छात्राणां जिज्ञासां शमयितुम् इच्छति। (iii) हिमांशु उत्तरति यत् अहं चिन्तयामि यत् 'अरुणः' तु सूर्यस्य पर्यायः। अस्य प्रकाशः सर्वप्रथमम् इमं प्रदेशं स्पृशति। अतः अरुणस्य प्रदेशः अरुणाचलः। III. (अ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (i) प्रकाशः (ii) जिज्ञासाम् अथवा (आ) निर्देशानुसारम् उत्तरत - (i) प्रदेशस्य (ii) पृच्छामि	2×1=2
15.	प्रश्ननिर्माणं कुरुत - (i) **कीदृशी** वाणी पुरुषं प्रह्लादयति? (ii) हंसः **कदा / कस्मिन्** तु मानसं पलायसे? (iii) ज्वलन् मेषः **कुत्र / कां** प्रविशति? (iv) कामस्य नाशाय **कानि** वशे करणीयानि? (v) राजा **कान्** आहूय अश्वरक्षार्थम् अपृच्छत्?	5×1=5
16. अ आ	अन्वयपूर्तिः अन्वयः - यदि काकस्य **(i) गात्रं** काञ्चनस्य, यदि चञ्चुदेशे **(ii) माणिक्यरत्नम्**, एकैकपक्षे मणीनाम् **(iii) ग्रथितं** तथापि (सः) काकः (एव) न तु **(iv) राजहंसः** । अथवा भावार्थपूर्तिः भावार्थः - **(i) कोमलतया** वर्णोच्चारणम्, **(ii) अक्षराणां** स्पष्टतया उच्चारणं, पदानां पृथक्तया **(iii) उच्चारणम्**, धैर्यम्, स्वरलयादिप्रदर्शने (आत्मविश्वासः) एते षट् श्रेष्ठानां **(iv) पाठकानां** गुणाः सन्ति।	4×½=2
17.	प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थचयनम् (i) (ग) सर्वं ददाति इति (ii) (घ) पाकशालाम् (iii) (ख) गच्छसि (iv) (क) उद्विग्नता	4×1=4

18.	पठितकथा-पूर्तिः - पूर्वं बोधिसत्त्व: (i)**शिवीनां** राजा अभवत्। स: बाल्यकालात् एव दानशील: वृद्धोपसेवी च आसीत्। स: नगरस्य समन्तत: दानशाला: अकारयत्। तत्र देशान्तरेभ्य: अपि **(ii) जना:** आगत्य दानं प्राप्य सन्तुष्टाः अभवन्। याचकानां सङ्ख्या च क्रमश: **(iii) न्यूनतां** गता। एतत् दृष्ट्वा राजा चिन्तित: अभवत्। स: शरीरस्य **(iv) अङ्गानि** अपि दातुम् उद्यत: अभवत्। एतत् ज्ञात्वा **(v) देवाधिपति:** शक्र: तस्य परीक्षणं कर्तुं **(vi) नेत्रहीनयाचकस्य** रूपं धृत्वा तस्य सम्मुखे आगच्छत्। स: च राजा स्वस्य नेत्रम् एकैकश: नेत्रद्वयमपि तस्य कृते अयच्छत्। इन्द्र: प्रीत: भूत्वा तस्मै (vii) **नेत्रद्वयम्** अयच्छत्। येन स: **(viii) पर्वतानां** पारम् अपि द्रष्टुं समर्थ: स्यात्। तथा कृत्वा शक्र: अन्तर्हित: अभवत्।	8×½=4

-------------0000--------------